

УДК 37:130.2:[338.48:379.821]:378.147
DOI: 10.31499/2307-4906.2.2021.236694

РЕКРЕАЦІЙНО-ДОЗВІЛЛЄВІ ПРАКТИКИ ЯК ПРЕДМЕТ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ

Шибер Оксана, кандидат культурології, асистент кафедри філософії і педагогіки,
Київський національний університет культури і мистецтв.

ORCID: 0000-0001-9848-2420

E-mail: askim_oxana@ukr.net

У статті розкрито сутність рекреаційно-дозвіллевих практик як предмета педагогічної культурології. Виявлено, що рекреаційно-дозвіллеві практики є засобами формування креативної особистості цифрової епохи, яка обумовлює потребу в безперервній освіті (lifelong learning), розвитку soft skills (гнучких навичок) та моделі 4К компетенції. Акцентовано увагу на тому, що сьогодні рекреаційно-дозвіллеві практики стають чинниками педагогічного процесу, оскільки є невід'ємними складовими інноваційних процесів у різних сферах сучасного суспільства і, зокрема, в освіті, адже знімають психоемоційне напруження, підвищують стійкість адаптаційних механізмів до емоційних стресів і у результаті покращують пізнавальну діяльність учнів, студентів тощо.

Ключові слова: педагогічна культурологія, рекреаційно-дозвіллеві практики, рекреація, дозвілля, безперервна освіта, soft skills, 4К компетенції, креативність.

RECREATIONAL AND LEISURE PRACTICES AS A SUBJECT OF PEDAGOGICAL CULTUROLOGY

Shyber Oksana, PhD in Culturology, Assistant at the Department of Philosophy and Pedagogy, Kyiv National University of Culture and Arts.

ORCID: 0000-0001-9848-2420

E-mail: askim_oxana@ukr.net

The article reveals the essence of recreational and leisure practices as a subject of pedagogical culturology. It was found that recreational and leisure practices are means of forming a creative personality of the digital age, which determines the need for lifelong learning, development of soft skills, and models of 4K competence. Emphasis is placed on the fact that today recreational and leisure practices become factors of the pedagogical process, as they are integral components of innovation processes in various spheres of modern society and, in particular, in education, because they relieve psycho-emotional stress, increase the resilience of adaptive mechanisms to emotional stress and as a result improve the cognitive activity of pupils, and students.

It is noted that the understanding of pedagogical culturology as a structural element of applied culturology – the science of culture in its unity and multifacetedness, begins in the late XX – early XXI century. Recreational and leisure practices being an integral part of applied culturology and pedagogy, thus become the subject of study of pedagogical culturology, various aspects of which were studied by V. Kirsanov, M. Ariarskyi, Y. Streltsov, V. Titov, O. Kravchenko, I. Pecheranskyi, and V. Savelyev. It is proved that recreational and leisure practices, as a subject of pedagogical culturology, can contribute to the improvement of the process of aesthetic education of children, adolescents and youth, improving the quality of education, ensuring cultural orientation in socio-cultural and artistic institutions.

Keywords: pedagogical culturology, recreational and leisure practices, recreation, leisure, continuing education, soft skills, 4K competences, creativity.

Сучасний етап цивілізаційного розвитку, що характеризується динамічним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій, обумовлює потребу в безперервній освіті (lifelong learning), центром якої є креативна особистість як найвища цінність соціуму. Рекреаційно-дозвіллеві практики є засобами формування такої креативної особистості цифрової епохи, адже спрямовані на активну, самостійну, різноаспектну апробацію людиною, нових для неї видів рекреаційно-дозвіллевої діяльності, а також способів її реалізації у різних організаційних формах з метою задоволення різноманітних потреб та інтересів, при врахуванні природних інтенцій кожного з учасників рекреаційно-дозвіллевого процесу. Рекреаційно-дозвіллеві практики при конструктивному й виваженому підході сприяють як відновленню сутнісних сил людини, вихованню естетичного смаку, так і розвитку творчих здібностей, формуванню вміння дотримуватися певного балансу між чуттєво-емоційним сприйманням і когнітивним, абстрактним, критичним мисленням. Водночас сьогодні рекреаційно-дозвіллеві практики є неодмінними складовими інноваційних процесів у різних сферах сучасного суспільства і, зокрема, в освіті, оскільки знімають психоемоційне напруження, підвищують стійкість адаптаційних механізмів до емоційних стресів і у результаті покращують пізнавальну діяльність учнів, студентів, що дає підстави визначити їх чинниками педагогічного процесу.

До проблеми рекреації у контексті педагогічних проблем дозвілля одним із перших звертався вітчизняний науковець В. Кірсанов. Важливо зазначити, що з кінця 80-х років про педагогіку дозвілля, педагогічну культурологію, соціально-культурну діяльність говорили як про сфери науки й практики, що здатні акумулювати та розвивати культуротворчий і педагогічний досвід культурно-освітньої роботи. Це знайшло відображення у відповідних наукових дослідженнях, серед яких Ю. Стрельцов і його праця «Соціальна педагогіка». У «Прикладній культурології» М. Аріарського значну увагу приділено проблемам педагогічної культурології та культурно-дозвіллевої діяльності, де вчений трактує педагогічну культурологію як засіб наукового осмислення методики організації дозвілля [1; 2].

Педагогічну культурологію у структурі гуманітарного знання розглядає О. Кравченко, яка вказує на проблему взаємозв'язку, взаємовпливу феноменів культури та освіти, обґрунтовуючи доцільності врахування культуроцентризму в гуманітарному та, зокрема, педагогічному знанні, розкриваючи відповідності процесів стратегічного планування актуальних освітніх парадигм із соціологічним і культурологічним визначенням мети освітнього процесу [10, с. 112]. І. Печеранський та В. Савельєв, орієнтуючись на міждисциплінарний синтез філософського, культурологічного та педагогічного знання, стверджують, що педагогічна культурологія здатна сприяти усвідомленню соціумом цінності не лише освіти як такої, а й необхідності обережного ставлення до неї як елемента соціокультурного життя, розуміння ролі освіти в культурному просторі країни як ключового елемента функціонування соціуму в постіндустріальному інформаційному суспільстві [11, с. 6]. Учені дотримуються думки, що у сучасному «суспільстві знань», де домінує постнекласична раціональність та відбувається фундаменталізація освіти, постає необхідність зміни сциєнтистської педагогічної парадигми на культурологічну [11, с. 6]. І хоча у вищезазначених дослідженнях містяться згадки про важливість дозвіллевих заходів в системі освіти, проте рекреаційно-дозвіллеві практики як предмет педагогічної культурології

залишаються поза увагою науковців.

Мета статті – розкрити сутність рекреаційно-дозвіллевих практик як предмету педагогічної культурології.

Осмыслювати рекреаційно-дозвіллеву проблематику в аспекті інституціоналізації педагогіки дозвілля розпочав вітчизняний науковець В. Кірсанов. Учений вказував на два найзагальніші напрями дослідження рекреації в дискурсі останньої. У межах першого напрямку рекреація співвідноситься з проблемами шкільної і вузівської педагогіки, що обумовлює її тісний зв'язок з організацією режимів навчання і відпочинку школярів та студентів, відновленням розумової працездатності у позанавчальний час, вибором видів дозвіллевої діяльності відповідно до характеру й інтенсивності інтелектуальних, фізичних і емоційних навантажень під час навчання (зокрема, спеціалізованого – вокального, хореографічного тощо) і в цьому контексті – психічним і фізичним здоров'ям людини загалом [7, с. 30; 8; 9, с. 21]. Другий напрям пов'язаний з організацією таких заходів рекреаційного дозвілля, як пізнавальні та розважальні, з відвідуванням культурно-мистецьких закладів. Цей напрям актуалізувався у контексті розвитку цивілізації, яку Ж. Дюмазедьє означив «цивілізацією дозвілля», де дозвілля розуміється як особлива сфера життєдіяльності суспільства й індивідуального життя особистості [14]. Саме В. Кірсанову, на думку М. Аріарського, належить першість у сприйнятті дозвілля як явища культури й засобу рекреації, якому вдалося виявити в останньому величезний культурологічний потенціал і переконливо довів, що провідним засобом його реалізації може та повинна стати педагогіка [4, с. 5].

Під час проведення у дозвіллі, процесі ігрової, розважальної діяльності, неформальному спілкуванні людина набуває досвіду, знань, шляхом, адекватним природі дозвілля [12]. Ідея про інтеграцію рекреаційного, розважального і розвивального потенціалів дозвілля в процесі його організації актуалізує проблему розробки відповідних педагогічних технологій і методів виховання та навчання як в педагогіці дозвілля, так і в педагогічній культурології.

Осмыслення педагогічної культурології як структурного елемента прикладної культурології – науки про культуру в її єдності й багатоаспектності – розпочинається наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. Рекреаційно-дозвіллеві практики як неодмінна складова прикладної культурології і педагогіки стають таким чином предметом вивчення педагогічної культурології.

М. Аріарський визначає педагогічну культурологію як сферу науки й соціальної практики, яка інтегрує в собі основи культурології та педагогіки, та, спираючись на їхню взаємодію і взаємовплив, розкриває методіку соціально-культурного просвітництва і сприяє залученню індивіда в культурну діяльність, що сприяє перетворенню знань про культуру в морально-естетичні переконання, у норми і принципи духовного життя, в уміння креативної творчої діяльності [2, с. 7].

І. Печеранський та В. Савельєв зазначають, що педагогічна культурологія – це інтегративно-гуманітарна галузь знання, яка звертається до освітнього потенціалу культури, суспільства з його формальними та неформальними інституціями, а ще до людини як індивідуальності та особистості. Її цікавить не лише соціальний, а й індивідуальний педагогічний процес, хід всебічного та гармонійного розвитку особистості за допомогою формування культурно-освітнього середовища в контексті

процесів інкультурації, соціалізації, соціокультурного відтворення, трансляції знань та умінь від покоління до покоління. Вона розкриває тонкий та діалектичний взаємозв'язок між культуродоцільністю освіти й освітнім потенціалом соціокультурного середовища, в якому перебуває людина, що знаходиться в основі феномена педагогічної культури [11, с. 91].

Водночас М. Аріарський визначає стрижнем інформаційного суспільства особистість людини, що відповідно вимагає від педагогічної культурології розробки та реалізації ефективних методик формування у людей креативного мислення і здатності до креативної творчості [1, с. 68; 2, с. 71].

М. Аріарський, конкретизуючи роль педагогічної культурології в суспільному розвитку особистості, вбачає її:

– в обґрунтуванні технології гармонізації відносин людини з природою, здійснення такої системи ноосферної, екологічної, а по суті, гуманістичної освіти й виховання, яка затвердить нову систему цінностей, оснований на гуманістичній парадигмі екологічної культури, здатної зберегти біосферу і її головну складову – саму людину;

– у впровадженні ефективних методик формування здатності людини до залучення в процес безперервної освіти, досягнути високі технології сучасного виробництва та інформаційного забезпечення соціального прогресу, пізнати себе, реалізувати свої творчі потенції [2, с. 12].

Навчання протягом життя, або безперервна освіта, постає у зростанні інвестицій людей у знання; набутті основних навичок, включно з цифровою грамотністю і розширенням можливостей для інноваційної, гнучкої форми навчання – «soft skills» (гнучкі навички). Ці останні не пов'язані з конкретною професією, проте покращують працездатність і є важливими для кар'єри. Технології розвиваються настільки стрімко, що отримані людиною знання досить швидко стають застарілими. Тому цінним стає не той працівник, який колись багато всього вивчив, а той, хто вміє швидко вчитися і робить це систематично, ефективно адаптується до нових умов і знаходить нестандартні рішення.

Усі soft skills містять комунікативні та креативні навички, навички самоорганізації, вміння працювати з інформацією, вміння домовлятися з іншими людьми, працювати в команді, аргументувати свою позицію, мати лідерські якості та емоційний інтелект – здатність розуміти чужі почуття і контролювати свої, бути стресостійким, що у найбільшій мірі досягається шляхом освоєння рекреаційно-дозвіллевих практик.

Тобто soft skills важливі як для дизайнера, так і для менеджера з продажу, програміста і керівника, маркетолога і викладача. Мета полягає в тому, щоб забезпечити людей будь-якого віку рівним і відкритим доступом до якісного навчання.

Таким чином, навчання протягом життя (lifelong learning) охоплює все цілеспрямоване навчання, формальне чи неформальне, з метою розширення знань, поліпшення навичок і компетентностей. Ці останні пов'язують з моделлю 4К компетенції: креативністю, критичним мисленням, кооперацією (командне навчання) та комунікативними навичками. Формування цих компетенцій в освітньому просторі України передбачено ухваленням нового Закону «Про освіту» у 2017 р., який регулює основні засади нової освітньої системи; Державним стандартом початкової

освіти (НУШ) та програмою освітнього альянсу «Партнерство з навчання у XXI столітті».

Рекреаційно-дозвіллеві практики, їхні різні форми проведення сприятимуть формуванню відповідних компетенцій, і насамперед це стосується креативності.

У цьому контексті креативність постає цінністю, яка може бути перетворена на матеріальний чи духовний об'єкт та відповідно створена або реалізована під час рекреаційно-дозвіллевих практик. Тобто останні постають певним підґрунтям щодо виявів творчих амбіцій, (поривань), з одного боку, а з іншого – розвиток творчого потенціалу, творче змістовне наповнення вільного часу (креативність) є його кінцевою ціллю, вищою метою, що з педагогічної позиції сприяє гармонійно (всебічно) розвиненій особистості з високоморальними принципами та ідеалами.

Підвищенню інтелектуального рівня, розвитку фізичних здібностей та відволіканню від рутини сприяють рекреаційно-дозвіллеві практики, освоєні під час ігрової педагогічної діяльності, де останні набувають ігрових відтінків і розважального характеру.

Німецький психолог К. Гроос трактує гру як важливу соціальну функцію, особливу «вправу», спрямовану на залучення індивіда до соціуму [6, с. 11]. Гра, що виконує у такому контексті соціальну функцію, може стати певним ключем, який відкриває шлях до соціалізації особистості, зокрема й під час освоєння рекреаційно-дозвіллевими практиками.

З. Фрейд у межах психоаналізу розглядає гру як ситуаційну модель, спрямовану на вирішення конфліктної ситуації і досягнення насолоди [13, с. 20], а педагог і психолог Л. Виготський описує гру як «уявну ситуацію», де, підпорядковуючись певним правилам, відбувається процес пізнання і зростання особистості [5, с. 203]. Таким чином, в ігровій формі рекреаційно-дозвіллевих практик реалізується функції, серед яких, крім розважальної, пізнавальної, соціальної, чільне місце належить рекреаційній (відновлювальній). У грі змінюється повсякденна реальність, її звичне сприйняття й усталені ролі самих учасників. Оскільки гра містить таку базову цінність, як певне перемикавання, «зміну обстановки», то, відповідно, ігрові форми дозвілля та рекреації у такому сенсі постають одними з найкращих способів відпочинку та релаксації.

Отже, гра є сутнісною ознакою внутрішнього духовного світу людини, своєрідним життєвим кредо. Дозвілля та рекреація по своїй суті постають грою – природною та невимушеною. У цьому полягає одна з особливостей рекреаційно-дозвіллевих практик – вони можливі за умови вільного вибору занять та форм їхнього проведення. Сьогодні, на жаль, дозвілля та рекреація набувають стандартизованих і примітивних форм, вільний вибір яких не завжди спрямований на розвиток творчого потенціалу, компенсацію затрачених фізичних та моральних сил.

Пов'язуючи між собою цілі виховання і залучення особистості у світ культури, педагогічна культурологія спирається на вироблені педагогікою і століттями виправдані методи розвитку духовно багатой та соціально-активної індивідуальності, яка володіє історичною пам'яттю, береже сформовані національно-культурні традиції, володіє здатністю сприймати і креативно створювати цінності культури в усіх сферах життєдіяльності.

Рекреаційно-дозвіллеві практики як предмет педагогічної культурології

можуть сприяти вдосконаленню процесу естетичного виховання дітей, підлітків і молоді, підвищенню якості освіти, забезпеченню культурологічної спрямованості в соціокультурних та мистецьких закладах. Однак насамперед їхня конструктивна роль полягає у сприянні розвитку soft skills (гнучкі навички) та моделі 4К компетенції, вияві творчих здібностей та інтенцій. У такому контексті рекреаційно-дозвілєві практики тією соціальною практикою, що сприяє інкультурації особистості, розвиваючи її креативний творчий потенціал на шляху до самоствердження й гармонізації інтересів і потреб.

Серед питань, які потребують подальшого ґрунтовного дослідження, – впровадження й реалізація рекреаційно-дозвілєвих практик у модель 4К компетенції, зокрема компетенції критичного мислення та командного навчання й співпраці. Осмислення конструктивного впливу рекреаційно-дозвілєвих практик на розвиток soft skills (гнучких навичок) також передбачає окремий детальний науковий аналіз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ариарский М. А. Педагогическая культурология в системе реализации созидательного потенциала культуры. *Вестник КемГУКИ*. 2014. № 27. С. 66–75.
2. Ариарский М. А. Педагогическая культурология как средство научного осмысления методики организации досуга. *Фундаментальні і прикладні дослідження рекреаційно-дозвілєвої сфери в контексті євроінтеграційних процесів*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 12–13 трав. 2008, Ч. 1. С. 5–13.
3. Ариарский М. А. Социально-культурная деятельность как предмет научного осмысления. Санкт-Петербург: Арт-студия «Концерт», 2008. 792 с.
4. Ариарский М. В. Кирсанов как ведущий теоретик современного досуговедения. *Фундаментальні і прикладні дослідження культурології. Присвячена пам'яті В. Кирсанова*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 21–22 травня, 2009. С. 4–10.
5. Выготский Л. С. Психология развития ребенка. Москва: Смысл, Эксмо, 2004. 512 с.
6. Игра в тренинге: личный помощник тренера / Е. А. Леванова и др. Москва; Питер, 2011. 368 с.
7. Кирсанов В. В. До визначення предмету рекреації у контексті педагогічних проблем дозвілля. *Вісник книжкової палати*. 2004. № 9. С. 28–31.
8. Кирсанов В. В. Рекреация – социально-культурный феномен или функция досуга. *Вісник Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў*. 2008. № 9. С. 101–111.
9. Кирсанов В. В. Основні напрями дослідження рекреації. *Вісник Книжкової палати*. 2004. № 10. С. 19–23.
10. Кравченко О. Педагогічна культурологія у структурі гуманітарного знання. *Вісник Черкаського університету*. 2016. № 4. С. 112–117.
11. Печеранський І. П. Педагогічна культурологія: навч. посіб. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2016. 452 с.
12. Титов Б. А. Социализация детей, подростков и молодежи в сфере досуга. СПб.: Изд-во СПбГУКИ, 1997. 276 с.
13. Фрейд З. По ту сторону принципа наслаждения; Тотем и табу; «Я» и «Оно»; Неудовлетворенность культурой: пер. с нем. Белгород; Харьков: Клуб семейного досуга, 2012. 477 с.
14. Dumazediere G. Sociology of leisure. New York: Elsevier, 1974. 234 p.

REFERENCES

1. Ariarskij, M. A. (2014). Pedagogicheskaja kul'turologija v sisteme realizacii sozidatel'nogo potenciala kul'tury. *Vestnyk KemHUKY – Bulletin KemGuki*, 27, 66–75 [in Russian].
2. Ariarskij, M. A. (2008). Pedagogicheskaja kul'turologija kak sredstvo nauchnogo osmyslenija metodiki organizacii dosuga. *Fundamentalni i prykladni doslidzhennia rekreatsiino-dozvillievoi sfery v konteksti yefrontehratsiinykh protsesiv*: proceeding of the International Scientific and Practical Conference. Kyiv, 5–13 [in Ukrainian].

3. Ariarskij, M. A. (2008). Social'no-kul'turnaja dejatel'nost' kak predmet nauchnogo osmyslenija. Sankt-Peterburg: Art-studija "Koncert" [in Russian].
4. Ariarskij, M. V. (2009). Kirsanov kak vedushhij teoretik sovremennogo dosugovedenija. *Fundamentalni i prykladni doslidzhennia kulturolohii: proceeding of the International Scientific and Practical Conference. Kyiv, 4–10* [in Ukrainian].
5. Vygotskij, L. S. (2004). Psihologija razvitija rebenka. Moskva: Smysl, Jeksno [in Russian].
6. Levanova, E. A., Soboleva, A. N., Pleshakov, V. A., Golyshev, G. S. (2011). Igra v treninge: lichnyj pomoshhnik trenera. SPb: Piter [in Russian].
7. Kyrсанov, V. V. (2004). Do vyznachennia predmetu rekreatsii u konteksti pedahohichnykh problem dozvillia. *Visnyk knyzhkovoї palaty – Bulletin of the Book Chamber, 9, 28–31* [in Ukrainian].
8. Kirsanov, V. V. (2008). Rekreacija – social'no-kul'turnyj fenomen ili funkcija dosuga. *Vesnik Belaruskaga dzjarzhajnaga universitjeta kul'tury i mastactvaŭ – Bulletin of the Belarusian State University of Culture and Arts, 9, 101–111* [in Russian].
9. Kirsanov, V. V. (2004). Osnovni napriamy doslidzhennia rekreatsii. *Visnyk Knyzhkovoї palaty – Bulletin of the Book Chamber, 10, 19–23* [in Ukrainian].
10. Kravchenko, O. (2016). Pedahohichna kulturolohiiia u strukturi humanitarnoho znannia. *Visnyk Cherkaskoho universytetu – Bulletin of the University of Cherkasy, 4, 112–117* [in Ukrainian].
11. Pecheranskyi, I. P. (2016). Pedahohichna kulturolohiiia. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
12. Titov, B. A. (1997). Socializacija detej, podrostkov i molodezhi v sfere dosuga. SPb: SPbHUKY [in Russian].
13. Frejd, Z. Po tu storonu principa naslazhdenija; Totem i tabu; "Ja" i "Ono"; Neudovletvorennost' kul'turoj. Har'kov: Klub semejnogo dosuga [in Russian].
14. Dumazediere, G. (1974). Sociology of leisure. New York: Elsevier.